

KLASIKINĖ FILOLOGIJA IDEOLOGIJS GNAUŽTUOSE (1940–1953 METAI)

Nijolė Juchnevičienė

Vilniaus universiteto

Klasikinės filologijos katedros docentė

Iki Lietuvos okupacijos 1940 metų birželio 15 dieną Lietuvoje veikė du klasikinių studijų centrai: Vilniaus Stepono Batoro universitete (turint politinių tikslų atkurtas lenkiškasis universitetas, rugpjūčio 28 dieną pervadintas Vilniaus Stepono Batoro universitetu – *Universytet Stefana Batoro w Wilnie*, kurio atidarymo išskilmės įvyko 1919 metų spalio 11 dieną; bendras visoms Lenkijos aukštosioms mokykloms statusas jame galiojo nuo 1920 metų¹) ir Kauno Vytauto Didžiojo universitete.

Lenkiškojo Vilniaus universiteto Humanitariniame fakultete² buvo įsteigtos dvi klasikinių studijų katedros³: Romėnų

literatūros, kuriai vadovavo Janas Oko⁴, ir Graikų literatūros, jai vadovavo Stefanus Srebrny⁵; nuo 1920 iki 1923 metų, kol

ta iš kitų Lenkijos universitetų ir iš užsienio; po dešimtmečio jame pradėjo dirbti ir universiteto absolventai, bet jų buvo labai mažai (Jegelevičius, 1994, 206). Palyginti su kitais Lenkijos universitetais jame buvo mažiausiai mokslininkų ir studentų (*Vilniaus universiteto istorija 1803–1940*, 160–161).

⁴ Janas Oko (1875–1946), baigęs klasikinę filologiją Lvovo universitete, 1920 metais buvo pakviestas dirbti į Vilniaus universitetą; jis buvo romėnų literatūros profesorius (nuo 1920 metų – *professor extraordinarius*, nuo 1925 metų – *professor ordinarius*) ir vadovavo katedrai iki Sovietų okupacijos 1940 metais. Per tą laiką jis du kartus ėjo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu pareigas: 1926–1929 ir 19360–1939 metais. Jis dar kurį laiką dirbo (kartu su Janu Otrębskiu, kuriam buvo leista dėstyti lenkų kalbos istorinę gramatiką lenkų kalba) atkurtame lietuviškame Vilniaus universitete (dirbo pagal sutartį privatdocento teisėmis)(S. Jegelevičius, 1994: „Universiteto sovietizacijos pradžia“, 253: *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 247–257). Prasidėjus karo veiksams jis išvyko į Lenkiją (1941 m.) ir įsteigė Klasikinės filologijos katedrą Lodzės universitete.

⁵ Stefanus Srebrny (1890–1962) buvo Peterburgo universiteto auklėtinis, jo mokytojais buvo Tadeusz Ziełinski ir Michailas Rostovcevas. Baigęs universitetą jis dėstė Peterburgo universitete ir Aukštuosiuose moterų kursuose (Bestuževo kursuose), vėliau – Liublino universitete. Iš Liublino į Vilnių buvo pakviestas 1923 metais. Jo paskaitos apie graikų tragediją ir Aischilo tragedijų scenografiją buvo labai populiarios. 1935 metais Vilniuje jis pastatė Sofoklio *Karalių Oidipą*, 1938 metais – Aischilo *Orestęją*, 1944–1945 metais buvo paskirtas Lenkiško teatro Vilniuje vadovu. 1945 metais išvyko į Lenkiją ir profesoriavo Torunės Mikalojaus Koperniko universitete, 1951–1952 metais buvo

¹ S. Jegelevičius, 1994, „Lenkiškasis Stepono Batoro universitetas Vilniuje (1919–1939)“, 201–202, *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 200–223. Vilniaus universitetas buvo seniausia aukštojo mokslo įstaiga Sovietų Sąjungos kontroliuojamoje teritorijoje. Kiti seniausi sovietų okupuotose teritorijose esantys universitetai buvo Tartu universitetas (1632 m.), Lvovo universitetas (1661 m.) ir Maskvos universitetas (1755 m.) (T. Venclova, *Four Centuries of Enlightenment. A Historic View of the University of Vilnius, 1579–1979*, *Lituanus (Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences)*, 27, 1 (1981), 1 (http://www.lituanus.org/1981_2_01.htm).

² Humanitarinis (kartu su Matematikos–gamtos fakultetu) buvo laikomi filosofiniais (*Vilniaus universiteto istorija 1803–1940* (red. – J. Kubilius ir kt.), Vilnius: Mokslas, 1977, 159).

³ Per visą Stepono Batoro universiteto gyvavimo laikotarpį absoliuti dauguma profesorių buvo pasikvies-

buvo pakviestas Stefanas Srebrny, ji buvo vakuojanti⁶. Klasikinės disciplinos buvo dėstomos ir Klasikinės archeologijos katedros bei Filosofijos katedros dėstytojų (antikinės filosofijos istorijos, etikos, estetikos ir kitus kursus 1919–1923 metais skaitė į Vilnių iš Varšuvos dirbti pakviestas profesorius Wł. Tatarkiewiczus). Nuo 1926 metų klasikinės filologijos dalykus dėstė ir Indoeuropiečių kalbotyros katedros profesorius Janas Otrębskis⁷.

Žymiausi lenkiškojo Vilniaus universiteto klasikinės filologijos studijų absolventai buvo Janas Safarewiczius (1904–1992) ir Zofia Abramowiczówna (1906–1988). Janas Safarewiczius, baigęs studijas Vilniaus universitete, išvyko tobulintis į Paryžių (1927–1930 metais; jo mokytojai buvo E. Benveniste, A. Meillet, J. Vendryes). Vilniaus universiteto Indoeuropeistikos katedroje jis dirbo iki 1932 metų, išvykęs į Lenkiją tais pačiais metais tapo Krokuvos Jogailaičių universiteto Indoeuropeistikos katedros vedėju. Zofia Abramowiczówna baigė Vilniaus universitetą 1931 metais ir dėstė jame iki karo pabaigos (karo metu ji buvo vertėja iš lenkų į lietuvių ir iš lenkų į vokiečių kalbas). 1937 metais universitete ji apgynė daktaro disertaciją *Études sur les hymnes homériques*; jos mokslinis vadovas buvo Stefanas Srebrny. Pasibaigus karui ji išvyko į Lenkiją ir dėstė Torunės Mikalojaus Koperniko universitete.

Lenkijai užėmus Vilnių, humanitarinės studijos buvo atgaivintos naujai įsteigto

Kauno universiteto (1920-01-27 – Aukštieji kursai, 1922-02-16 – Lietuvos universitetas, 1930-06-07 – Vytauto Didžiojo universitetas) Humanitarinių mokslų bei Teologijos ir filosofijos fakultetuose. Pagal 1937 metų birželio 7 dieną paskelbtą naują statutą buvo nustatyta, kad profesorių kviečiasi arba konkursu renka fakultetai, o skiria Respublikos prezidentas, privatdocentai tvirtinami švietimo ministro, kiti dėstytojai – universiteto rektoriaus⁸. Anot S. Kaubrio, *universitetas buvo kūrybingiausio jaunimo Meka, klausytojų skaičiumi pralenkęs kitas krašto aukštąsias mokyklas*⁹. Iš 1927–1928 mokslo metų pavasario semestre Kauno universitete dirbusių 66 ordinarinių ir ekstraordinarinių profesorių 44 buvo baigę Rusijos aukštąsias mokyklas, 22 studijavę Vakaruose, iki 1940 metų į stažuotes užsienio mokslo centruose po studijų baigimo buvo išsiųsti 108 universiteto absolventai¹⁰. Universitetas leido periodinius leidinius *Athenaeum*, *Archivum Philologicum*, *Humanitarinių mokslų fakulteto raštai*, *Eranus*, *Logos*, *Soter* ir kt.

Humanitarinės studijos Kaune buvo aukšto europinio lygio. Universitete dėstė atvykę iš Šveicarijos Alfredas Sennas (nuo 1923 metų – Graikų kalbos mokslo ir literatūros katedros¹¹ privatdocentas; dėstė graikų ir lotynų kalbas), Franzas (Pranas) Brenderis (iki katedrų sujungimo – Lotynų kalbos mokslo ir literatūros katedros

Torunės teatro meno vadovas (E. Tylińska, 2006, *The Revival of the Vilnius University in 1919: Historical Conditions and Importance for Polish Science*, 901, T M. Kokowski (ed.), *The Global and the Local: The History of Science and the Cultural Integration of Europe*. Proceedings of the 2nd ICESH, Cracow, 896–904.

⁶ *Vilniaus universiteto istorija 1803–1940*, 172.

⁷ *Ten pat*, 171.

⁸ S. Kaubrys, 1994, „Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas Kaune“, 227, *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 223–235.

⁹ Kaubrys, 1994, 227.

¹⁰ Kaubrys, 1994, 231–232.

¹¹ 1930 metais graikų kalbos ir literatūros ir lotynų kalbos ir literatūros katedros sujungtos į Klasikinės filologijos katedrą.

vedėjas); Maskvos universiteto absolventas Vladimiras Šilkarskis (1884–1960)¹², kilęs iš Biržų apskrities, Graikų kalbos mokslo ir literatūros katedros profesorius, kurį laiką – vedėjas; Peterburgo universiteto auklėtiniai Vasilis Sezemanas (1884–1963), kuris, baigęs filosofijos ir klasikinės filologijos studijas, stažavo Marburgo ir Berlyno universitetuose, dėstė Peterburgo ir Saratovo universitetuose (Kaune jis išvertė į lietuvių kalbą Aristotelio *Apie sielą*, jo skaitytos logikos paskaitos 1929 metais buvo išleistos atskira knyga) ir Levas Karsavinas (1882–1952), į Kauną atvykęs iš Paryžiaus (Kaune jis išleido penkis *Europos kultūros istorijos* tomus). Dėstytojo karjerą Kaune pradėjo šio universiteto absolventas Jonas Dumčius, studijavęs klasikinę filologiją 1925–1929 metais ir nuo 1932 metų trejus metus stažavęs Bazelio universitete pas indoeuropeistą Jakobą Wackernagelį¹³. 1966 metais rašytoje autobiografijoje, kartu su kitais dokumentais pateiktoje konkursui eiti profesoriaus pareigas¹⁴, Jonas Dumčius išvardijo visus Bazelyje lankytus kursus: *komparatyvinė lingvistika, sanskritas, senovės persų kalba* (prof. J. Wackernagel); *graikų filosofija, graikų literatūra, teksto kritika, klasikinė eilėdara* (prof. P. Von der Mühl); *graikų ir romėnų religija, klasikinės kultūros*

istorija, lotynų filologija (prof. K. Latte); *klasikinė archeologija, Graikijos meno istorija, graikų ir romėnų architektūra* (prof. Pfuhl); *senovės istorija* (prof. F. Stähelin); *lotynų filologija* (prof. G. Fränkel); taip pat *Egipto kultūra*¹⁵, *hetitų kultūra, mikėnų kultūra, aigėjiškoji kultūra*. Nuo 1924 metų Teologijos-filosofijos fakultete klasikinės kalbas ir literatūrą kurį laiką dėstė Odesos universiteto absolventas Merkelis Račkauskas; po karo, 1949 metais, jis pradėjo dirbti sovietinio Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedroje.

Sovietams 1939 metais perdavus Vilnių Lietuvai ir didžiąjai daliai lenkų profesorių bei studentų emigravus (su savimi jie išsivežė dalį klasikinės bibliotekos ir archyvą), Kauno universiteto Humanitarinis fakultetas buvo perkeltas į Vilniaus universitetą. 1940 metų sausį Vilniaus universitetas pradėjo veikti turėdamas du fakultetus: Humanitarinių mokslų ir Teisių. Humanitariniame fakultete buvo įsteigta Filosofijos sistemos katedra (prof. V. Sezemanas), Lyginamojo kalbų mokslo (doc. A. Salys), Klasikinės filologijos (prof. V. Šilkarskis), Visuotinės istorijos (prof. L. Karsavinas). Vienas iš pirmųjų Klasikinės filologijos katedros darbuotojų buvo Jonas Dumčius. Mokslas Vilniaus universitete turėjo prasidėti 1940 metų sausio 15 dieną, tačiau studentų registracija vyko labai lėtai, kai kurie studentai studijuoti pradėjo vasario kovo mėnesiais¹⁶. Vasarą buvo planuojama perkelti ir kitus fakultetus, tačiau 1940 metų birželio 15 dieną Raudonoji armija okupavo Lietuvą.

¹² Vienerius metus, 1919–1920 metais, jis dirbo Vilniaus universiteto Filosofijos katedroje ir skaitė kursą apie ikisokratikų filosofiją; prieš tai dirbo Tartu universitete (*Vilniaus universiteto istorija 1803–1940*, 175–176).

¹³ A. Kučinskienė, 2012, „Rankraštinis Jono Dumčiaus palikimas: mokslininko paveikslas“, 12, A. Kučinskienė (ed.), *Jonas Dumčius. Iš rankraščių palikimo*, Vilnius: Aidai, 11–23.

¹⁴ „Autobiografija“, kaip ir „charakteristika“, buvo vienas iš sovietinių dokumentų žanrų, būtinas visais asmens karjeros etapais. Šis dokumentas saugomas Vilniaus universiteto Bendrųjų reikalų direkcijos archyve, Jono Dumčiaus byloje (K8505).

¹⁵ Kauno universitete Rytų šalių istoriją dėstė ir egiptologijos seminarui vadovavo Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė, baigusi Maskvos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą ir ketverius metus stažavusi pas egiptologą Borisą Turajevą. 1936 metais ji išleido *Senovės Rytų istorijos* pirmą tomą *Aigiptas*.

¹⁶ *Vilniaus universiteto istorija 1803–1940*, 318.

Jau liepos 29 dieną Švietimo ministerijoje įvyko pasitarimas su Vilniaus ir Kauno universitetų rektorais, kur abiem rektoriams buvo nurodyti pirmieji universitetų sovietizavimo uždaviniai: pareikalaauta pertvarkyti studijų procesą (įvesti privalomus marksizmo-leninizmo, SSRS konstitucijos, tarybinės teisės kursus, ideologizuoti humanitarinių dalykų dėstyimą, kovoti su „reakcinėmis nuotaikomis“ studentų tarpe). Po kelių dienų, liepos 31 dieną, per vasaros atostogas, sušaukta senato posėdyje buvo priimtas nutarimas nuo rugpjūčio 1 dienos uždaryti visas studentų organizacijas¹⁷. Pirmą kartą universiteto istorijoje 1940 metais buvo sudaryta priėmimo komisija, kuri turėjo per priėmimą atrinkti politiniu požiūriu tinkamiausius pretendentes, Švietimo liaudies komisariatas ėmėsi „kadru valymo“, pradėta kištis į universiteto dėstomųjų kalbų politiką¹⁸. Taip klostantis aplinkyboms, daug Lietuvos intelektualų emigravo arba buvo suimti¹⁹.

Pirmasis Vilniaus universiteto archyve saugomas Klasikinės filologijos ka-

¹⁷ Jegeravičius, 1994, „Universiteto sovietizacijos pradžia“, 248.

¹⁸ Ten pat, 250–252.

¹⁹ Per vieną savaitę iki karo pradžios iš Lietuvos buvo deportuota 34 260 asmenų (A. Shtromas, 1994, *The Baltic States as Soviet Republics: Tensions and Contradictions*, 86–87, G. Smith (ed.), *The Baltic States. The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania*, New York, 86–117). Iš minėtų klasikų prieš pirmąją ar antrąją okupaciją iš Lietuvos emigravo A. Sennas, Fr. Brenderis, Vl. Šilkarskis, A. Rukša. K. Jokantas, lotynų kalbos vadovėlio ir Lotynų-lietuvių kalbų žodyno autorius (savo karjerą susiejęs ne su dėstyimu, bet su politika), 1944 m. dėl politinės veiklos bolševikų buvo sušaudytas. L. Karsavinas 1949 m. buvo suimtas ir ištremtas į Abezo lagerį (Komijos autonominė sovietų respublika), kuriam mirė 1952 m. 1950 m. į Taišeto lagerį (Irkutsko sritis) buvo ištremtas V. Sezemanas; jis liko gyvas ir į Lietuvą sugrįžo 1958 m. M. Ročka pašalintas iš Vilniaus universiteto 1950 metais (žr. 22 nuorodą).

tedros posėdžio protokolas (protokolas Nr. 1) datuotas 1941 metų kovo 11 diena²⁰. Posėdyje dalyvavo šie dėstytojai: prof. J. Oko, A. Rukša²¹, M. Ročka²², J. Dumčius ir Humanitarinio fakulteto dekanas prof. P. Augustaitis (jis pirmininkavo pirmiesiems katedros posėdžiams, posėdžių sekretorius buvo J. Dumčius). Posėdyje dekanas *supažindino su Tarybų Sąjungos universitetuose veikiančia penkiakurse studijų sistema, nurodė, kaip ją reikia pritaikyti, sudarant klasikinės filologijos penkiakursį studijų planą*. Nutariama parengti planą, pirmiausia 1941–1942 mokslo metų programą. Tame pačiame posėdyje A. Rukšai pavedama parengti memorandumą „Lotynų kalbos gimnazijose įvedimo reikalu“. Planas buvo patvirtintas kovo 29 dienos posėdyje (protokolas Nr. 2), balandžio 12 dienos posėdyje jis pakoreguotas *ryšium su planavimo komisijos pastabomis* (protokolas Nr. 3). Pagal šias pastabas buvo esmingai sumažintas lotynų ir graikų kalboms bei Graikijos istorijai skirtas savaitinių valandų skaičius (šiems dalykams palikta tik po dvi valandas), jie buvo priskirti prie fakultatyvių dalykų. Paskutinis katedros posėdis prieš Antrąjį pa-

²⁰ Visi čia ir toliau cituojami fakulteto archyviniai dokumentai saugomi Vilniaus universiteto Bendrųjų reikalų direkcijos archyve, fondas R 856, apyrašas 16).

²¹ Antanas Rukša (1900–1980) 1933 metais baigė VDU Humanitarinių mokslų fakultetą, tęsė studijas Vienos universitete. Grįžęs dėstė VDU ir VU. 1944 metais pasitraukė iš Lietuvos į Vokietiją.

²² Marcelinas Ročka 1939 metais baigė Klasikinę filologiją Kauno Vytauto Didžiojo universitete, sėkmingai apgynęs baigiamąjį darbą „Platono sielos nemirtinumo argumentai *Faidone*“. 1940–1951 metais Vilniaus universitete dėstė lotynų ir graikų kalbas bei antikinę literatūrą. 1945–1950 metais buvo VU Istorijos-filologijos fakulteto prodekanas. 1950 metais pašalintas iš universiteto dėl ideologinių motyvų (E. Ulčėnaitė, 2012, „Marcelinas Ročka: klasikas ir liuanistas“, 118, *Literatūra* 54(3), 118–120).

saulinį karą įvyko birželio 12 dieną (protokolas Nr. 4). Karas pakeitė jame numatytus planus.

Karo metu ir prasidėjus antrajai Sovietų okupacijai patirti nuostoliai buvo didžiuliai. Per 1944–1952 metus Lietuvoje NKVD-MVD-MGB įstaigų buvo suimta maždaug 186 000 žmonių²³. Cz. Miłoszas inteligentų emigraciją pasibaigus karui vadina „didžiuoju inteligentų egzodu“²⁴. Duomenų, kiek mokslininkų liko 1944 metais²⁵, sovietmečiu neskelbta, tačiau akivaizdu, kad jų skaičius sumažėjo beveik per pusę: 1949 metais 60 procentų Vilniaus ir Kauno universitetų dėstytojų turėjo stažą iki 5 metų; iki 1950 metų viešai tiksliai nežinota, kiek Lietuvoje apskritai yra mokslininkų²⁶.

Vilniaus universiteto struktūra buvo performuota pagal sovietinių universitetų modelį, studijos vyko pagal standartinius sovietinius mokymo planus, kursų sąrašus, programas, kurių keisti universitetas neturėjo teisės²⁷. Naujai įsteigtose katedrose (Karinio parengimo, Marksizmo-leninizmo, Komunistų partijos istorijos) buvo įdarbinti „specialistai“, atsiųsti iš Rusijos.

Tai buvo vadinama „kitataučių pagalba“. Anot K. Raškausko (*op. cit.*, 110), šalia mokslinių laipsnių neturinčių visuomenininkų dėstė ir seni *revoliucionieriai*. Naujosios inteligentijos avangardas pradėtas formuoti evakuacijoje iš ten pasitraukusių darbininkų ir valstiečių atstovų²⁸. Pirmaisiais pokario metais į Lietuvą iš Sovietų sąjungos atvyko iki 130 000 žmonių²⁹.

Humanitarinių mokslų fakultetas savo veiklą atnaujino 1944 metais. Archyve išliko „Komisijos humanitarinių mokslų fakulteto reikalams tvarkyti ataskaita“ (1944-07-31). Į Komisiją įėjo L. Karsavinas (pirmininkas), prof. V. Sezemanas, lekt. L. Bobianskienė. Ataskaitoje pažymėta, kad *klasikinis seminaras turi dvi auditorijas, vieną 50–60 žmonių, antrą – 40–50 žmonių, vieną kabinetą, tinkamą 10 žmonių, du pereinamus kambarius, yra tuščias butas, kur galima įrengti auditoriją 30–40 žmonių*.

Pirmasis po karo Klasikinės filologijos katedros posėdis įvyko 1945 metų sausio 15 dieną (protokolas Nr. 5). Jame dalyvavo katedros vedėjas vyr. dėstytojas M. Ročka, doc. J. Dumčius ir E. Frolovas³⁰.

²³ A. Anušauskas, *Represinė SSRS Vidaus reikalų sistema Lietuvoje. NKVD-MVD ir NKGB-MGB sistemos bruožai okupuotoje Lietuvoje 1944–1953*, 4 (www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/.../7dalis.pdf).

²⁴ Cz. Miłosz, 2012, *Abécédé* (iš lenkų kalbos vertė V. Dekšnys), Vilnius: Aidai, 219.

²⁵ Anot V. B. Pšibilskio, pirmųjų pokario akademiinių metų pradžioje VU buvo 129 mokslo darbuotojai, 42 akademinio personalo ir 94 administracijos darbuotojai, studentų – apie 500 (apie 18 proc. prieškario studentų) (V. B. Pšibilskis, 2009, „Vilniaus universitetas sovietinės valdžios metais (1940–1990)“, 802–803, *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 799–903).

²⁶ K. Raškauskas. *Sovietinės Lietuvos inteligentija: savivokos konstravimas*, 126 (archyve.minfolit.lt/arch/14001/14095.pdf)

²⁷ *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, 808.

²⁸ Raškauskas, 104.

²⁹ V. Tininis, 2009, *Komunistinio režimo įsitvirtinimas Lietuvoje bei jo nusikaltimai. Antroji sovietinė okupacija (1944–1953). The Establishment of the Communist Regime in Lithuania and its Crimes. The Second Soviet Occupation (1944–1953)*, Vilnius: Margi raštai, 14.

³⁰ Studijavo klasikinę filologiją Vilniaus Stepono Batoro universitete (1931–1935), dirbo lotynų ir graikų kalbų mokytoju ir ėjo universitete asistento pareigas; prasidėjus karui evakavosi į Rusiją, buvo mobilizuotas ir paskirtas į darbo batalioną, tačiau dėl silpnos sveikatos demobilizuotas. Dėstė graikų, lotynų, lietuvių kalbas Kuibyševo pedagoginiame institute, po karo pakviestas dėstyti Vilniaus universitete, išrinktas universiteto profsąjungos pirmininku (M. Grubliauskas, E. Ulčinaitė, 2012, „Eugenijus Frolovas“, 121, *Literatūra* 54 (3), 121–123; B. Kazlauskas (rankr.), *Klasikinės filologijos katedros istorija*, 15).

1945 metais Klasikinės filologijos katedra turėjo keturis studentus³¹. Kitas posėdis įvyko tik spalio 8 dieną. Nuo šio posėdžio keičiasi ir protokolų numeracija (posėdžio protokolo numeris – 1 (6)). Jame dalyvavo katedros vedėjas doc. J. Dumčius, l. e. docento pareigas M. Ročka, vyr. dėstytojas E. Frolovas, vyr. dėstytojas L. Valkūnas³². Buvopaskirstytikrūviaiirdėstomikursai. Spalio 21 dienos posėdyje (protokolas Nr. 2(7)) buvo patvirtinti mokslinio darbo planai ir aptartas pasirengimas paskaitoms. Nutarta paminėti fakulteto mastu Lukrecijaus 2000-ąsias mirties metines. Lukrecijus buvo paminėtas universiteto ar net respublikiniu mastu (1945-11-28): į minėjimą buvo pakviesti LTSR Mokslų Akademijos, Valstybinio pedagoginio instituto, Meno reikalų valdybos, Dailės instituto, Lietuvos KP(b) CK, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Vilniaus miesto ir Lenino rajono KP (b) CK, Komjaunimo CK, Profsąjungų CK, LTSR rašytojų sąjungos, Švietimo liaudies komisariato ir kitų institucijų atstovai.

Akivaizdu, kad drastiškai pakito ne tik universiteto struktūra ir studijų programos; pakito pati universiteto koncepcija. Sovietiniai universitetai buvo valstybinio aparato priedėlis, turintis tiekti liaudies ūkiui reikalingus specialistus. Studijų programos tapo labai specializuotos ir siauros, humanitarinės disciplinos buvo laiko-

mos nepraktiškomis ir neatitinkančiomis liaudies ūkio poreikių³³. Universitetai ne tik privalėjo patenkinti pagal penkmečio planus funkcionuojančios centralizuotos ekonomikos bei biurokratinės valdymo sistemos poreikius, bet ir ideologiškai indoktrinuoti jaunąją kartą, suteikdami jai vienintelę „teisingą“ marksizmo-leninizmo ideologiją. 1944 metų spalio 26 dienos vedamajame laikraštis „Tiesa“ rašė: *Mums reikia inteligentų, išauklėtų marksizmo-leninizmo dvasioje, mylinčių savo tautą ir tėvynę, ištikimų partijai ir vyriausybei*³⁴. Ideologinio auklėjimo kryptys buvo nurodomos Sovietų sąjungos komunistų partijos suvažiavimų ir plenumų medžiagoje, į ją buvo operatyviai reaguojama Lietuvos KP plenumuose ir suvažiavimuose, bet ši medžiaga beveik nebuvo skelbta³⁵. 1944 metų lapkričio 24 dieną LK(b)P biuras priėmė nutarimą propaguoti materialistinę pasaulėžiūrą ir kelti Lietuvos gyventojų „kultūrinį lygį“, tam tikslui „perauklėjant“ senąją inteligentiją ir priverčiant ją „tarnauti socializmui“³⁶.

Ideologinio auklėjimo sistema buvo skirta visoms amžiaus grupėms ir turėjo aprėpti visus socialinius sluoksnius: 1947 metais LKP (b) plenumas priėmė nutarimą „Dėl auklėjimo darbo studentų tarpe pagerinimo“, 1950 metais – „Dėl auklėjamojo darbo tarp Lietuvos gyventojų pagerinimo“, 1957 metais – „Dėl auklėjamojo darbo tarp moksleivių pagerinimo“. Indoktrinacijos modelio neatsiejama dalis buvo Rusijos ir rusų tautos kaip pasaulio

³¹ *Klasikinės filologijos istorija*, rankraštis (150 psl.), saugomas VU Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedroje. Nuo 1947 iki 1969 metų jį rašė doc. Benediktas Kazlauskas.

³² 1938 metais baigė klasikinę filologiją Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Dirbo mokytoju Plungės gimnazijoje, vėliau Liaudies švietimo komisariate ėjo mokyklų inspektoriaus, skyriaus viršininko pareigas. 1945 m. pakviestas dirbti Vilniaus universitete (E. Ulėnaitė, „Lucundi acti labores“, *Literatūra ir menas*, 1990-05-05, 8).

³³ J. Connolly, 2000, 7–23, *Captive University: The Sovietisation of East German, Czech and Polish Higher Education, 1945–1956*, Chapel Hill: UNC Press.

³⁴ Cituojama pagal *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, 804.

³⁵ Raškauskas, 108.

³⁶ Tininis, 2009, 25.

kultūrinio ir socialinio judėjimo lyderio aukštinimas, lietuvių tauta buvo vertinama kaip atsilikusi ir prietaringa.

Ideologinis „auklėjimas“ buvo pagrindinis dėstytojų darbo uždavinys, ypač komunistų³⁷, profesinė kompetencija buvo vertinama mažiau³⁸. 1947 metais LKP (b) plenumas konstatavo, kad kai kurių universiteto dėstytojų paskaitose reiškiamą „priešiška buržuazinė ideologija“. Plenumas įpareigojo universiteto komunistus „beatodairiškai kovoti prieš buržuazinę ideologiją ir vergavimą kapitalistinei kultūrai“, aktyviai pasisakyti prieš „ideologinius nukrypimus“. Reaguodama į tai Vilniaus universiteto Mokslinė taryba priėmė sprendimą kontroliuoti ideologinį paskaitų lygį (tarybos nariai *ex officio* tuomet buvo universiteto Komunistų partijos komiteto sekretorius, Komjaunimo sąjungos sekretorius ir profesinės sąjungos pirmininkas). 1947 metais daugelis anksčiau Lietuvoje ir užsienyje išleistų leidinių buvo perkelta į Specialųjį bibliotekos fondą; jų sąrašą nuolat atnaujindavo specialiai įsteigta cenzūros įstaiga – „Glavlitas“. Vietoj užsienio leidinių biblioteka buvo pildoma privalo-

maisiais sovietinių leidinių egzemplioriais, apie 100 000 įvairių leidinių buvo dovanota Maskvos ir Leningrado bibliotekų³⁹.

1949 metais LKP(b) plenumas pabrėžė, kad, nors Lietuvos komunistų partija išplėtė kovą prieš „buržuazinės ideologijos atgyvenas“ ir „vergavimą Vakarų buržuazinei kultūrai“, tačiau vis dėlto kai kurių Vilniaus universiteto dėstytojų paskaitų ir seminarų ideologinis lygis vis dar yra žemas. Todėl 1956 metų sausio 15 dieną atvirame Istorijos-filologijos fakulteto komunistų susirinkime buvo svarstytas klausimas „Apie katedrų uždavinius gerinant paskaitų kokybę“. Nutarta, kad *pirmaeilis universiteto komunistų uždavinys – kovoti už glaudų paskaitų ryšį su komunistinės statybos uždaviniais, prieš buržuazinę ideologiją – buržuazinį nacionalizmą, buržuazinę moralę, buržuazinius prietarus*. Buvo priimtas sprendimas stiprinti paskaitų lankymą, paskaitų konspektų ir paskaitų stenogramų (*sic!*) svarstymą. 1957 metų gruodžio 13 dieną vykusiame Istorijos-filologijos fakulteto partinio biuro posėdyje svarstytas *idėjinis darbas su studentais*; pažymėta, kad daugelis numatytų priemonių liko „tik popieriuje“, komjaunuolių grupės pasyvios, nepalaiko ryšių su katedromis. 1958 metų sausio 23 dieną įvykusiame atvirame Istorijos-filologijos fakulteto komunistų susirinkime, vadovaujantis 1957 metų LKP(b) CK plenumo nutarimu „Apie idėjinio-politinio auklėjamojo darbo stiprinimą moksleivių tarpe“, nuspręsta *didinti paskaitų idėjinį-politinį kryptingumą, didinti paskaitų kontrolę*. 1959 metų kovo 23 dieną vykusiame atvirame partiniame susirinkime nutarta *sustiprinti dėstytojų politinį auklėjimą, įtraukti*

³⁷ LKP(b) CK biuras, susirūpinęs, kad universitete nebuvo partinės organizacijos ir partiniai nurodymai nebuvo vykdomi operatyviai, 1945 metų vasario mėnesį priėmė nutarimą „Dėl priemonių stiprinant Vilniaus ir Kauno valstybinius universitetus“; jame buvo numatytas universiteto LKP(b) CK partorgo pareigybės įsteigimas. Juo buvo paskirtas „patikrintas kadras“, karo dalyvis J. Adamovičius. 1945 metų pavasarį partinę organizaciją sudarė 4 nariai, po metų – 16 narių ir 19 kandidatų. 1950 metais dėstytojai komunistai sudarė tik 17 procentų (Pšibilskis, 2009, 808–809). Sparčiau augo aukštųjų mokyklų komjaunimo organizacijos: 1950 metais tarp studentų komjaunuolių buvo 28 procentai, o 1955 metais – jau 70 procentų (Raškauskas, 110).

³⁸ Darbas su studentais pirmiausia reiškė ne dalykinio parengimo ugdymą, bet „politinio sąmoningumo“ ugdymą (žr. Aurimas Švedas, 2009, *Matricos nelaisvė: Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 43).

³⁹ Pšibilskis, 2009, 806–807.

juos į aktyvų politinį darbą. Šie – tik keli – pavyzdžiai rodo, kad spaudimas, daromas dėstytojams ir mokslininkams, buvo didelio masto. Pagrindinė profesinės karjeros sąlyga buvo lojalumo esamam režimui demonstravimas, tačiau toks „susitaikymas“ buvo priverstinis⁴⁰, tik nedaugelis dėstytojų tai darė noriai ir iš įsitikinimo. Per 1944–1953 metus Lietuvoje buvo suimta 1 651 inteligentas. Lietuvos komunistų partijos centro komitetas reguliariai atsiškaiydavo Sovietų sąjungos komunistų partijos centro komitetui už darbą „auklėjant“ mokslininkus⁴¹.

Klasikinės filologijos katedra po karo buvo suformuota iš naujo. Pirmaisiais veiklos mėnesiais joje buvo keturi darbuotojai, vėliau pamažu dėstytojų skaičius didėjo, kviečiantis Vilniaus ir Kauno universiteto absolventus: 1945 metais į ją buvo pakviestas Leonas Valkūnas, 1947 metais – Benediktas Kazlauskas ir Jadvyga Tijūnėlytė (Šimkauskienė), 1948 metais – Antanas Šuopys; jis paskirtas Klasikinės filologijos katedros posėdžių sekretoriumi⁴². 1949 metais katedroje pradėjo dirbti prof. Merkelis Račkauskas⁴³, 1956 metais – Ričardas Mironas⁴⁴.

⁴⁰ V. Klumbys, 2009, *Behavior Models of Soviet Lithuania's cultural Elite* (Summaries of PhD Diss.), University of Vilnius, 19, 23.

⁴¹ Tininis, 2009, 28–29.

⁴² Duomenys paimti iš B. Kazlausko rankraščio *Klasikinės filologijos katedros istorija*, 11.

⁴³ M. Račkauskas (1885–1968) 1904 metais baigė Šiaulių berniukų gimnaziją, 1904–1906 metais Peterburgo universitete studijavo teisę, 1910 metais baigė klasikinę filologiją Odesos universitete. 1920 metais grįžo į Lietuvą, dirbo Panevėžio gimnazijoje ir mokytojų seminarijoje, buvo mokyklų inspektorius – vizitatorius, Mažeikių gimnazijos direktorius, Kauno 3-iosios gimnazijos direktorius. 1923–1927 metais – Lietuvos universiteto dėstytojas, 1944–1949 metais – Kauno universiteto profesorius.

⁴⁴ R. Mironas (1908–1979) buvo Petro Mirono, veterinarijos gydytojo, pulkininko leitenanto sūnus.

Nuo pat pirmųjų veiklos mėnesių Klasikinės filologijos katedros darbuotojai visais tuo metu įmanomais būdais siekė, kad Vilniaus universitetas neprarastų klasikinės filologijos studijų programos ir kad Lietuvoje būtų išlaikytos lotynų ir senovės graikų kalbos dėstyimo tradicijos: 1946-03-26 nutarta kreiptis į universiteto vadovybę dėl lotynų kalbai skirtų valandų skaičiaus padidinimo (prot. Nr. 7(12)); 1947-04-02 nutariama parengti raštą rektoriui dėl privalomo lotynų kalbos dėstyimo Teisės ir Medicinos fakultetų studentams (Nr. 8(13)); 1948-03-13 aptariama susirūpinimą kelianti padėtis, nes mažinamas lotynų kalbai skirtų valandų skaičius, šios valandos skirtos rusų kalbos dėstyimui

P. Mironas Rusijoje buvo apdovanotas šv. Anos ir šv. Stanislovo trečiojo laipsnio ordinu, Lietuvoje – Gedimino trečiojo laipsnio ordinu; rašė veterinarijos klausimais Rusijos ir Lietuvos spaudoje, prisidėjo prie lietuviškų karinių terminų kūrimo (A. Ažubalis, D. Builienė, R. Kazlauskaitė-Markelienė, 2010, *Valstybinė kalba Lietuvos kariuomenėje (1918–1940)*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 150). Baigęs Tartu veterinarijos institutą Petras Mironas dirbo įvairiose Rusijos vietose; jo sūnus Ričardas gimė Kazachijoje, Zaisane. 1928–1933 metais R. Mironas studijavo klasikinę filologiją VDU, 1933–1936 metais – orientalistiką ir lyginamąją kalbotyrą Sorbonoje, buvo E. Benveniste mokinys. Jau studijuodamas Kaune garsėjo kaip Kauno bohemos narys, rašė į „Vairą“ ir į „Mūsų sportą“ (1930–1931 metais buvo vidutinio ir pussunkio svorio Lietuvos bokso čempionas), vertė tuometinių šlagerių tekstus į lietuvių kalbą. Baigęs studijas mokytojavo Kaune ir Vilkaviškyje. 1944 metais pradėjo dirbti Kauno valstybiniam universitete, 1946–1949 metais buvo Istorijos-filologijos fakulteto dekanas, nuo 1946 metų – docentas, 1948 metais tapo filologijos mokslų kandidatas, 1949–1950 metais buvo Klaipėdos mokytojų instituto direktorius, 1950–1954 metais – Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto dekanas, Lietuvių kalbos katedros vedėjas, 1952–1954 metais – laikraščio „Tarybinis studentas“ redaktorius. 1946 metais parašė žodžius dainai „Tarybinei Armijai“ (muzika J. Tallat-Kelpšos). 1958–1962 metais paskirtas VU Istorijos-filologijos fakulteto Užsienio kalbų katedros vedėju ir išrinktas fakulteto komunistų partijos komiteto nariu.

(Nr. 22(27)); 1949-03-26 nutarta parengti „Memorandumą dėl lotynų kalbos pamokų panaikinimo gimnazijose“ (Nr. 42(47)); 1949-10-15 posėdyje M. Račkauskas siūlo kelti lotynų kalbos dėstymo mokyklose klausimą (Nr. 54(59)); tas pats klausimas ir pasiūlymas parengti „Memorandumą dėl lotynų kalbos dėstymo“ nagrinėjamas 1949-10-15 posėdyje (Nr. 57(62)), 1953-09-03 posėdyje svarstytas darbotvarkės punktas „Delegacijos į CK klausimas klasikinės filologijos atgaivinimo reikalu“, tai atlikti įpareigojami L. Valkūnas, J. Dumčius, J. Tijūnėlytė (Nr. 1); 1956-11-28 nutarta kelti spaudoje klausimą dėl antikinio pasaulio pažinimo būtinumo (Nr. 28). Tuo pat metu pradama ir mokslinė veikla, sudaromi mokslinio darbo planai, teikiama jų vykdymo ataskaitos. 1947 metais universitetas įtrauktas į SSRS mokslinių laipsnių teikimo sistemą, 1948 metais leista įsteigti stacionarią aspirantūrą⁴⁵.

Atnaujinusioje savo veiklą katedroje nebuvo mokslo daktarų (kandidatų). Galimybė turėti klasikinės filologijos aspirantūros teisę svarstyta dar 1947-10-13 (Nr. 16(21)) ir 1950-09-08 posėdyje (Nr. 76(81)). Kadangi katedroje jau dirbo profesorius M. Račkauskas, nutarta dėl klasikinės filologijos aspirantūros teisės kreiptis į rektorių. Teisė vykdyti klasikinės filologijos aspirantūros studijas buvo suteikta 1951 metais (1951-02-27, protokolas Nr. 11)⁴⁶. 1958–1959 metais mokslo laipsniai suteikti J. Dumčiui, L. Valkūnui,

⁴⁵ Pšibilskis, 2009, 824–825.

⁴⁶ Atrodo, kad tuo metu mokslų kandidato laipsnis jau buvo suteiktas E. Frolovui: 1948 metų gruodžio mėnesio posėdyje svarstytas E. Frolovo magistro baigiamasis darbas, nutarta, kad jis turi mokslinę vertę ir siūloma už jį suteikti kandidato laipsnį peratestuojant (prot. Nr. 40(45)).

J. Tijūnėlytei⁴⁷. Tais pat metais katedroje pradėjo dirbti Henrikas Zabulis, pirmosios Vilniaus universiteto klasikinės filologijos laidos absolventas; mokslinis laipsnis jam buvo suteiktas po ketverių metų⁴⁸.

Norint išsaugoti klasikinių studijų ir mokslo tęstinumą, neišvengiamai reikėjo įrodyti, kad klasika nėra „atgyvena“, „priešiškos buržuazinės kultūros dalis“, kad ji gali būti aktuali ir interpretuojama iš marksizmo-leninizmo metodinių pozicijų ir kad per Antikos kultūros, istorijos ir klasikinių kalbų paskaitas galima veiksmingai vykdyti tarybinio jaunimo idėjinio ugdymo uždavinius. Ne tik tai, bet ir nuolatinis ideologinių ir partinių „auklėjimo“ bei „persiauklėjimo“ uždavinių sprendimas neleido rimtai užsiimti moksline veikla.

Mokslas nuo pirmųjų okupacijos metų buvo griežtai partijos kontroliuojamas ir prižiūrimas. Intelektualai buvo verčiami demonstruoti ištikimybę privalomai marksizmo-leninizmo ideologijai, materialistinei pasaulėžiūrai, kelti sovietų santvarkos pranašumus ir ypač pabrėžti rusų tautos išskirtinumą bei jos istorinį vaidmenį pasaulyje⁴⁹.

⁴⁷ Pirmosios disertacijos buvo parašytos antikinių tekstų vertimų pagrindu, vertimas buvo disertacijos integrali dalis. Pirmasis sovietiniu laikotarpiu publikuotas vertimas – Aischilo *Prikaltasis Prometėjas* (1947, vertė R. Mironas). Per pirmąjį pokario dešimtmetį (1945–1955 m.) buvo išverstos tik dvi antikinės dramos ir keletas lyrikos fragmentų (*Index operum Graecorum Latinorumque in Lituanicam linguam versorum*, <http://www.indexlituanicus.ff.vu.lt>).

⁴⁸ Duomenys paimti iš B. Kazlausko rankraščio *Klasikinės filologijos katedros istorija*, 16–19. Pirmieji studentai į klasikinę filologiją buvo priimti 1945 metais (Zabulis, Stumbrytė, Kašinskaitė, Gudelytė).

⁴⁹ Anot V. Tininio, rusinimas tapo „socialistinės kultūrinės revoliucijos“ sudedamąja dalimi, nors nebuvo įteisintas jokiais dokumentais ar nutarimais (Tininis, 2009, 13). Didžioji lietuvių, tuo metu įėjusių į LKP(b) CK biurą, dalis buvo itin atsidaavę „Stalino-Lenino reikalui“ ir šventai tikėjo, kad be Rusijos globos lietuvių

Sovietinės „mokslinės“ gairės antiki- nių studijų sričiai buvo nedviprasmiškai išdėstytos 1948 metų pradžioje žurnalo *Vestnik drevnej istorii (VDI)* vedamajame „Prieš keliaklupsčiavimą prieš užsienietiš- kumą senovės istorijos tyrimuose“⁵⁰. Ano- niminis straipsnis, tikriausiai, buvo parašytas žurnalo vyr. redaktoriaus prof. A. V. Mišulino (1901–1948), Maskvos universiteto anti- kinės istorijos profesoriaus, Sovietų sąjun- gos mokslų akademijos nario. Straipsnyje agresyviai užsipulti senosios kartos Rusi- jos mokslininkai, beje, jau iki karo gerai žinomi Vakaruose, dėl *vergovimo kapita- listiniam mokslui ir kapitalistinei Vakarų kultūrai*⁵¹. Pagrindiniai straipsnyje pabrė- žiami teiginiai yra tokie: svarbiausias Spa- lio socialistinės revoliucijos pasiekimas, turintis didžiulės istorinės reikšmės visai žmonijai, anot V. M. Molotovo (*Bolševik*, 1947, 21, 10–11), esąs moralinis ir idėjinis tarybinių žmonių (visų sovietinių tautų, visų socialinių sluoksnių) atgimimas; ide- ologija yra neatsiejama visų mokslo sričių dalis ir pamatinė visų mokslinių tyrimų

tauta neturi jokių perspektyvų, „vien iš Rusijos per visą jos istoriją matė į Lietuvą ateinančią tariamą pažangą“ (J. Starkauskas, 2007, *Represinių struktūrų ir komunistų partijos bendradarbiavimas įtvirtinant okupacinį režimą Lietuvoje 1944–1953 m.*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 169).

⁵⁰ (Čia ir toliau – vertimas straipsnio autorės) „Pro- tiv nizkopoklonstva pered inostranzczinoi v oblasti drevnei istoriit“, *VDI*, 1(23) (1948), 3–11. Žurnalas, įsteigtas 1937 metais, specializavosi senovės istorijos, archeologijos, epigrafikos, kultūros istorijos tyrimų srityse (A. K. Gavrilov, 1995, Russian Classical Scholarship, 62, V. Bears and G. Nagy (eds.), *The Classics in East Europe: Essays on the Survival of a Humanist Tradition*, Worcester, Massachusetts, 61–81).

⁵¹ Humanitarinių mokslų metodologija sovietmečiu buvo prilyginta ideologijai, komandinis „tiesos mono- polis“ reikalavo iš humanitarų ne mokslinės polemikos, o kovos su „priešiška kapitalistine metodologija“, todėl „keliaklupsčiavimas prieš Vakarus“ buvo vertinamas kaip rimčiausia metodologinė klaida (Švedas, 2009, 56–57).

metodologija; tyrimas neturi jokios moks- linės vertės, jeigu jame nėra *plataus prie- šiškos užsienio ideologijos puolimo*, jeigu jis nesivadovauja marksistine ideologija ir Lenino-Stalino mokymu (p. 4); nepai- sant to, kad Sovietų sąjungoje sudarytos unikalios precedentų neturinčios sąlygos mokslui vystytis, kad *sovietiniai ir ypač Rusijos istorikai pirmauja pasaulyje* (p. 4), mokslui dar sparčiau vystytis trukdo vis dar pasireiškiantis kai kurių *senosios inteligentijos atstovų nevisavertiškumas ir dvasinė priklausomybė nuo buržuazi- nių Europos šalių* (p. 3). Pirmasis iš keleto straipsnyje paminėtų mokslininkų buvo S. J. Lurje, tuo metu Leningrado univer- siteto profesorius, ir jo naujausia kny- ga *Herodotas* (Sovietų sąjungos Mokslų akademijos mokslo populiarinimo leidi- nių serija, Maskva-Leningradas, 1947)⁵². Anot straipsnio autoriaus, S. J. Lurje savo knygoje „*suteikia žodį*“ *daugybei užsie- nio mokslininkų* (Ed. Meyerui, F. Jacoby, V. Ehrenbergui ir kt.), *kartais cituodamas ištisus jų knygų puslapius, pvz., 81–82 puslapiai yra vientisa F. Jacoby straipsnio citata, o 38 puslapyje S. J. Lurje persako Ed. Meyerio žodžius, matyt, todėl, kad pats visiškai pritaria pastarojo nuomonei* (5 psl.). *Tokių citatų yra didžiulė daugy- bė S. J. Lurje knygoje. Kuo būtų galima paaiškinti šį faktą? Nejaugi tarybiniam mokslininkui, o toks Lurje ir yra, pritrūko rusiškų žodžių apibūdinti žymų senovės istorikų ir dėl to jis buvo priverstas vers- ti iš vokiečių kalbos?* (p. 5). *Labai blogai*

⁵² Iki tol S. J. Lurje (1891–1964) buvo kone kiek- vienais metais atleidžiamas iš Leningrado universiteto ir vėl įdarbinamas (Gavrilov, 1995, 67), tačiau 1949 me- tais buvo galutinai atleistas dėl neatitikimo einamoms pareigoms. 1950–1952 metais dirbo Odesos užsienio kalbų institute, nuo 1952 metų iki mirties – Lvovo uni- versiteto Klasikinės filologijos katedros profesorius.

yra ir tai, kad knygos bibliografijoje yra pateikta daugybė užsienio leidinių svetimomis kalbomis ir tik devynios pozicijos yra rusų mokslininkų knygos. [...] Tą patį galima pasakyti ir apie kitas Lurje knygas, pvz., „Antikos mokslo istorijos apybraižos“, kurioje, rašydamas apie Aristotelį ir Demokritą, jis cituoja daugybę užsienio mokslininkų, bet nesiteikia paminėti Markso ir Engelso pateikto šių mąstytojų vertinimo (p. 5). Straipsnis baigiamas šiais žodžiais: *Markso-Engelso-Lenino-Stalino mokymas yra visagalis todėl, kad jis yra teisingas (Uczeniye Marksa-Engelsa-Lenina-Stalina vsesiljno, potomu czto ono verno, p. 11)*.

Ši kampanija netrukus pasiekė Lietuvą. Jai vadovavo LKP(b) CK sekretorius V. Niunka, vėliau – LKP(b) CK Mokslo ir kultūros skyriaus vedėjas Stanislovas Lazutka. Žymūs to meto mokslininkai (J. Balčikonis, J. Lebedys, T. Ivanauskas, V. Ruokis ir kiti) buvo kaltinami „vergišku keliaklūpsčiavimu prieš pūvantį Vakarų mokslą“, „priešakinio rusų ir tarybinio mokslo vaidmens ignoravimu“⁵³. Perversta į tai reaguoti Klasikinės filologijos katedra surengė du specialius šiai problemai skirtus posėdžius. 1948-10-09 (prot. Nr. 33(38)) dėstytojai „viešai atsiribojo“ ir „savikritiškai“ įvertino savo ikisovietinio laikotarpio darbus. Kadangi tokią patirtį tuo metu turėjo vienintelis J. Dumčius, jis kalbėjo apie savo straipsnį „Atėnų demokratija“, publikuotą *Lietuviškoje enciklopedijoje*, šitaip: šis straipsnis yra nemoksliškas, parašytas idealizmo dvasia, nes tuo metu dar nebuvo susipažinęs su dialektiniu materializmu, tačiau kadangi dabar ši enciklopedija yra išimta iš apyvartos, straipsnis nepadarys didelės žalos.

⁵³ Tininis, 2009, 27.

1948-12-11 (prot. Nr. 37(42)) posėdyje buvo apsvarstytas minėtas VDI vedamasis, katedros vedėjo buvo pabrėžta, kad šis straipsnis yra svarbus indėlis į klasikinės filologijos sritį; *buržuazinis mokslas neturi perspektyvos, nes jis yra idealistinis*.

Katedros posėdžių protokolai yra unikalus dokumentas, iliustruojantis, su koku išradingumu ir net ironija buvo bandoma prisitaikyti prie absurdiškos realybės. Protokolų tekstai yra ideologiškai hiperkorektiški sovietinės sofistikos pavyzdžiai, rašomi „dėl protokolo“⁵⁴. Vargu ar kas iš tiesų tikėjo tuo, kas posėdžiuose buvo kalbama (?) ir kas užrašoma protokole.

1948 metų gruodžio 25 dieną (per Šv. Kalėdas) posėdyje buvo svarstomas Vilniaus universiteto Mokslinės tarybos „Nutarimas ideologiniais klausimais“. Katedros posėdyje vieningai *nuspręsta sustiprinti paskaitų ideologinę kontrolę bei idėjinį-politinį lygį, pavasario semestre surengti dvi antireligines paskaitas, įsigyti antireliginės literatūros* (Nr. 38(43)). 1949 metų kovo 26 dieną buvo svarstomas J. Dumčiaus parengtas straipsnis „Choro vaidmuo Sofoklio dramose“; straipsnio autorius pabrėžė, kad *klausimas buvo sprendžiamas remiantis dialektiniu materializmu* (Nr. 42(47)). 1949 metų rugsėjo 15 dieną svarstyta E. Frolovo paskaita apie Kvintiliano *Institutio oratoria*, buvo pabrėžta, kad *į antikinių rašytojų palikimą būtina pažvelgti marksizmo-leninizmo požiūriu, tačiau tai įvykdyti trukdo įsigalėjusi pagarba antikiniams rašytojams*. Dėl to nutarta kreiptis į rektoratą su prašymu komandiruoti prof. M. Račkauską į Maskvą *susipažinti su marksizmo-leninizmo*

⁵⁴ „Marksistinis kriterijus“ Lietuvoje buvo taikomas gerokai griežčiau negu Maskvoje ar net kitose sovietinėse respublikose (Švedas, 2009, 102).

metodų taikymu dėstant klasikinius dalykus, gauti nurodymų apolitiškumui per paskaitas išvengti (Nr. 55(60)). 1949 metų gruodžio 10 dieną buvo svarstomas „ideologinis darbas su studentais“: pažymėta, kad dėstytojai rodo per mažai iniciatyvos, nes tarp katedros studentų nėra nė vieno komjaunuolio; pagrindinis auklėjamasis darbas turi vykti per paskaitas, ypač tam tinka Antikos kultūros ir literatūros paskaitos, taip pat reikia iš pagrindų griauti religinius ir buržuazinius prietarus per individualias konsultacijas. Tam, kad būtų sustiprintas ideologinis darbas, nutarta rengti posėdžius kas dvi savaites, lankytis dėstytojų paskaitose ir aptarinėti jų ideologinį lygį; dėstytojai privalės kas dvi savaitės duoti savo ideologinio darbo su studentais ataskaitas (Nr. 60(65)). 1950 metų sausio 16 dieną dėstytojai supažindinti su Aukštųjų mokyklų ministerijos instrukcija dėl diplominių ir kursinių darbų. Sutinkama, kad studentų darbai turi būti aukšto marksistinio-lenininio ir mokslinio lygio. Posėdyje sudaroma „Komisija antimoksliskoms reakcingoms knygoms [iš katedros bibliotekos] atrinkti“ (Nr. 63(68)). 1950 metų vasario 9 dienos posėdyje (Nr. 68(73)) planuojamos dvi antireliginės paskaitos ir paskaita „Apie antikinės literatūros partiškumą“, apsvaistyta Maskvoje įvykusi konferencija, skirta Marui paminėti: pažymima, kad Maro mokslas yra vienintelis tikras mokslas apie kalbą (Nr. 64(69)). Kas dvi savaitės aptariamas lankomų paskaitų idėjinis lygis, dėstytojai atsiskaito apie savo paskaitų „idėjiškumą“. Posėdžiuose nuolat duodama „metodinių“ patarimų, kaip taikyti marksizmo-leninizmo principus dėstant tam tikras temas:

Vakarų mokslinė tradicija vaizduoja Sokratą buvus pamaldžiu deistu, tačiau jis iš tikrųjų buvęs tikibinis veidmainis, atliki-

nėjo tikiybines apeigas, pats dievais netikėdamas; Sokrato daimonion – jokia dievybė, o tik sveiko proto, stiprios valios ir tyros širdies junginys (Nr. 68(73));

„Odisėjoje“ sena Euriklėja plauna kojas stipriam Odisėjui: kur, kokioje šalyje, kada, kokiom aplinkybėm toks reiškinys galimas? Tik ne pas mus! (Nr. 68(73));

Platono grožio, gėrio ir tiesos idealas netinka tarybinams piliečiams: vergvaldžių gėris, grožis ir tiesa ne visada tinka mums⁵⁵ (Nr. 68(73));

Skaitant paskaitas apie Aischilą būtinai reikia aptarti jo religingumą: reikia pabrėžti, kad jis buvo ateistas, jo siekis buvo sumažinti Olimpo dievų įtaką žmonių gyvenime; (Nr. 3, 1950-10-20);

Kalbant apie graikų lyrikus, būtina pabrėžti, kad graikų lyrika gimė iš klasių kovos“ (Nr. 3) ir kt.

Posėdžiuose aptariamos ir tvirtinamos kursinių ir diplominių darbų temos, pvz.: *Vergilijus – Augusto politikos propagatorius; Lukrecijus – kovotojas su religija; Alkajo kūrybos partiškumas; Simonido kūrybos partiškumas; Anakreonto partiškumas* ir kt.

1950 metų rugsėjo 30 dienos posėdyje (protokolas Nr. 2) svarstyta „Drg. Stalino mokslas kalbos klausimais“, jame pasmerktas Maro mokslas, pabrėžiama, kad *Klasikinės filologijos katedra vienintelė VU Maro mokslų priėmė rezervuotai*. 1950 metų gruodžio 22 dienos posėdyje svarstyta rektoriaus įsakymas Nr. 533 (1950-12-14) „Dėl priemonių pašalinti trūkumams ir klaidoms kalbos mokslo ir kitų visuomeninių mokslų moksliniame ir dėstomajame darbe“, nutarta *nedelsiant sustiprinti Stalino veikalų kalbos mokslo klausimais studijavimą, naudotis tuo pas-*

⁵⁵ „Praeities idealizavimas“ buvo viena iš pagrindinių humanitarinių tyrimų metodologijos klaidų (Švedas, 2009, 59).

kaitose, šalinti buržuazinės-nacionalistinės ir kosmopolitinės ideologijos įtakas. Nuo 1954 metų ideologinių klausimų posėdžių darbotvarkėse sumažėja, daugiausia dėmesio skiriama mokslinio darbo planams, aptarti parengtus straipsnius ir knygas, stebėtų paskaitų dalykinei ir metodinei analizei.

Vienas iš katedros tikslų buvo parengti lietuvišką lotynų kalbos vadovėlį. Vadovėlio klausimas svarstytas 1949 metų spalio 15 dieną (protokolas Nr. 57(62)). Viena iš galimų alternatyvų buvo A. N. Popovo ir P. M. Šendiapino vadovėlio⁵⁶ vertimas iš rusų į lietuvių kalbą, tačiau nutarta vertimo atsisakyti ir rengti lietuvišką vadovėlį, nes A. N. Popovo ir P. M. Šendiapino vadovėlyje yra daug trūkumų, svarbiausias iš jų – kad tekstai parinkti grynai estetiniais sumetimais, neatsižvelgta į jų politinę svarbą, vadovėlis yra apolitiškas. Iš esmės šis ezopinis diskursas buvo užrašytas į protokolą, kad būtų leista rengti nacionalinį vadovėlį. 1950 metų spalio 10 dienos posėdyje nutariama parengti lotynų kalbos vadovėlį Lietuvos aukštosioms mokykloms (protokolas Nr. 4).

M. Račkausko ir E. Frolovo parengtas vadovėlis išėjo 1952 metais⁵⁷. Jis neturėjo pratarmės, vietoj jos buvo išspausdinta citata iš F. Engelso *Anti-Diuringo*:

„Gimtosios kalbos materija ir forma“ darosi suprantama tik tada, kada ištiriama josios kilmė bei laipsniškas vystymasis, o tatai neįmanoma, jei neatsižvelgsime, pirma, į josios pačios apmirusias formas ir, antra, į

⁵⁶ 19 amžiuje parašytas vadovėlis, sulaukęs daug leidimų ir plačiai naudotas carinėje Rusijoje; ir dabar Rusijoje jis laikomas vienu iš geriausių rusiškų lotynų kalbos vadovėlių, iki šiol naudojamas studijų procese (paskutinis leidimas išėjo 2008 metais).

⁵⁷ M. Račkauskas, E. Frolovas, *Lotynų kalba*, Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1952 (482 psl.).

giminingas gyvąsias ir mirusias kalbas. FR. ENGELSAS. ANTI-DIURINGAS, 1950, 303 psl. (rus. leid.) (3 psl.).

Vadovėlį sudarė šios dalys: *Trumpa lotynų kalbos istorijos apžvalga* (5–8 p.), *Gramatika* (kartu su užduotimis kiekvienai temai, *Skaitiniais* bei *Žodžiais ir paaiškinimais skaitiniams*, 11–224 p.), *Parinktos vietos iš lotynų autorių su paaiškinimais* (227–377 p.) ir *žodynai* (381–479 p.) su pridėtu Romos imperijos žemėlapiu. Gramatikos dalyje yra tik du su sovietinėmis realijomis susiję tekstai, parašyti puikia klasikine lotynų kalba (*Lituanianova*⁵⁸, p. 59–60) ir *De Mosqua*⁵⁹ (p. 114–115). Dar keletas gana ilgų tokio tipo tekstų pateikiama vertimui iš lietuvių į lotynų kalbą (pvz., *Kolektyvizacija*⁶⁰,

⁵⁸ Keletas citatų iš šių tekstų: *Anno millesimo non-gentesimo quinquagesimo decennium inde a restitutione rei publicae sovieticae Litanorum peractum est. Quae sollemnia ab omnibus, qui laborant, incolis Lituaniae amplissime celebrata sunt.*

Multi et magni sunt processus, quos populus Litanus in rebus oeconomicis et in litteris artibusque habet. Magno bello pro patria finito omnes, qui laborant, incolae Lituaniae suam rem publicam sovieticam summis studiis augere coeperunt. In Lituania multae fabricae exstructae sunt, quo facto hominum operiorum genus corroboratum est. Utique agricolarum conditio mutata est, nam plurimi eorum vicinos agros in unum corpus confuderunt atque viribus unitis colere coeperunt (p. 59).

⁵⁹ *Praeclare hoc, dum Mosquam salutat, Stalinius dixit: Mosquam non solum incitamentum ad novam multitudinis dominatus formam sovieticam instituendam esse, sed etiam cum omnibus laborantibus ubicumque sint, tum omnibus gentibus ac nationibus quasi signum esse, sub quo libertatem suam recuperaturi sint omni paucorum dominatu atque imperio sublato; Mosquam praekonem pugnantium contra eos, quicumque novum bellum incendere velint, pro merito haberi (p. 115).*

⁶⁰ Nuo 1926 iki 1929 metų mūsų didžiojoje Tėvynėje buvo pastatyta daug fabriku, kurie gamina mašinas žemei dirbti. Kai susidarė sąlygos žemei lengviau ir geriau įdirbti, tarybinės šalies valstiečiai pradėjo kurti stambius kolektyvinius ūkius. 1929 metais kolūkiuose jau gyveno didelė tarybinės šalies valstiečių dalis.

Kolektyviniai ūkiai išvadavo valstiečius nuo išnaudojimo ir visiems laikams padarė galą skurdui kaime.

p. 111–112; *Gegužės pirmoji*, p. 81–82 ir kt.).

Autoriai įvedė naujus žodžius į lotynų kalbos žodyną: *fundus collectivus*, *colonus rapax*, *socialista*, *communista* ir kt. Tačiau didžiąją dalį tekstų sudarė gerai parinkti romėnų autorių fragmentai ir keli neolotyniški tekstai apie Lietuvos istoriją (*Scriptores rerum Prussicarum*, Kojalavičiaus *Historia Lituaniae* fragmentai).

Nepaisant vadovėlio autorių ir katedros pastangų įtikti sovietiniam režimui (tam, kad būtų galima įtraukti, kad ir mažai, labai svarbių tekstų), vadovėlio recenzijoje, išspausdintoje dienraštyje *Sovetskaja Litva*, vienas iš pirmųjų katedros absolventų sukritikavo vadovėlį dėl jo „žemo ideologinio lygio“.

Dėl to 1953-04-16 įvyko posėdis, kuriame dalyvavo ir recenzijos autorius (protokolas Nr. 37)⁶¹: *Pagrindinį pranešimą šiuo klausimu padarė klasikinės filologijos katedros vedėjas drg. Dumčius. jis nurodė, kad: 1) Minėtoje knygoje yra taikomas istorinis-lyginamasis metodas gramatikos dėstyje [...], nors knygos įvade autoriai ir nepasisako vadovausiąsi J. V. Stalino veikalu.*

Recenzento priekaištas, kad autoriai visai nesivadovavo J. V. Stalino veikalu yra nepagrįstas ir remiasi tik tuo, kad įvade apie tai nekalbama. 2) Knyga nėra atitrūkusi nuo gyvenimo ir nėra apolitinė.

Kai kaime buvo sunaikinti stambūs žemės savininkai, valstiečių tarpe išnyko plėšikiškos klasės. Tarybų šalies valstiečiai tapo vieningi ir galėjo gyventi santaikoje tarp savęs. Darbininkų klasė jiems yra draugiinga klasė (111 psl.).

⁶¹ Posėdyje dalyvavo „Drg.: ved. Dumčius, pr. Račkauskas, v. d. Frolovas, v. d. Valkūnas, v. d. Kazlauskas, v. d. Tijūnėlytė, ir Polit[ini]ų ir Moksl[ini]ų žinių skleidimo Dr[augi]jos referentas H. Zabolis“. Pagrindinis ir vienintelis posėdžio darbotvarkės klausimas suformuluotas taip: „Drg. H. Zabolio parašytoji recenzija dėl prof. Račkausko ir Frolovo knygų „Lotynų kalba“.

Pačių autorių sukurtuose straipsneliuose istoriniai faktai aiškinami marksistiškai. Toliau atsakoma į priekaištus, kad neteisingai marksizmo požiūriu aiškinami Romos imperijos iškilimo ir žlugimo procesai tekste *De exitio imperii Romani*, p. 157. J. Dumčius, paneigdamas kitus kritiko argumentus, kalbėjo, kad antikiniai tekstai yra parinkti teisingai, ypač Lukrecijus (*kuris programoje visiškai nefigūruoja ir, pvz., Popovo vadovėlyje yra išleistas*), atsakė į priekaištus, kad per daug vietos skiriama Katului ir Tibului, kuriuos recenzentas vadina *nežymiais poetais*, pabrėžė, kad *katedra laiko teigiamu dalyku, kad autoriai, be programoje nurodytų antikinių autorių, įdėjo visą eilę antikinių ir Lietuvos istoriją liečiančių tekstų.* Recenzento pastabą, kad trys vadovėlyje aptiktos sentencijos (*Laimė – akla, Atkaklus gerumas nugali bloguosius ir Pernešk, o nepyk ant to, ko negalima išvengti*) gali būti naudojamos „krikščioniškosios moralės propagandai“, vedėjas atmetė kaip nepagrįstą vadovaudamasis tuo, kad šios sentencijos yra pavartotos ir kituose tarybiniuose vadovėliuose. Taip pat katedra *atmetė recenzento teiginį, esą lotynų kalbai galima taikyti žargono sąvoką ir laiko tokį teiginį klaidingu ir kilusiu iš prisiskaitėliško aiškinimo J. V. Stalino kalbinio veikalo.*

Protokoluose atsiskleidžiantis konformizmas nebuvo katedros daugumai pagrindinis tikslas ir nebuvo išnaudojamas karjerai siekti. Dauguma Lietuvos inteligentų tuo metu *de visu* prisitaikė, bet *de facto* susilaikė nuo aktyvaus savo ideologinės pozicijos demonstravimo ir užėmė vadinamųjų tylenių gretas⁶². Daugelis Lietuvos intelektualų sugebėjo suderinti

⁶² Tininis, 2009, 76–77.

konformizmą su konservatoriškumu ir išnaudoti savo einamas pareigas, kad būtų kiek naudingi tautai⁶³. Tautinio kultūrinio identiteto išsaugojimas lietuviams (kaip ir estams bei latviams) visada buvo kur kas svarbesnis negu agresyvi nacionalinė misija⁶⁴.

Katedros veikla buvo vienas iš svarbesnių veiksnių išsaugant Lietuvoje europinę studijų ir mokslo dimensiją. Pasirinktos strategijos ir nacionalinės „tylenių“ politikos ypatumų dėka Klasikinės filologijos katedra Vilniaus universitete niekada ne-

buvo uždaryta. Ji stebėtinai išvengė kitų Pabaltijo respublikų universitetų klasikinių studijų katedrų likimo: katedros Tartu ir Rygos universitetuose buvo uždarytos pagal Sovietų sąjungos Ministrų tarybos 1954 metų nutarimą⁶⁵. Klasikinės filologijos studijų programa buvo vykdoma iki 1969 metų (su pertrauka 1953–1958 metais). Net kai klasikinės filologijos studijų programa buvo panaikinta, katedra nebuvo išformuota, ir po keletu metų klasikinės filologijos studijų programa buvo atgaivinta kaip lietuvių filologijos studijų programos šaka.

⁶³ Shtromas, 1994, 103.

⁶⁴ N. Hope, 1994, 'Interwar Statehood: Symbol and Reality in Baltic States', 59, G. Smith (ed.), *The Baltic States. The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania*, New York, 41–68.

⁶⁵ Gavrilov, 1995, 66.

CLASSICAL PHILOLOGY IN THE GRIP OF IDEOLOGY (1940–1953)

Nijole Juchnevičienė

S u m m a r y

Before the first Vilnius occupation in 1939 by the Red Army, in the territory of the nowadays' Lithuania there were two centres of Classical Philology: at Kaunas University (established in 1922) and Vilnius University (re-established by the Lithuanian government in 1918, after 86 years from its closure by the Russian Tsar Nikolas I because of the students' participation in the uprisal of 1832). From 1919, Vilnius was incorporated in to Poland, and the university was named after the king Stefan Batory. After the annexation of Lithuania by the USSR in 1940 and again in 1944, the majority of intelligentsia were either exiled to Siberia or fled from the country to the West (among them – the absolute majority of professors, staff and students of Vilnius University). The scanty intelligentsia that stayed in Lithuania had to revitalize the classical studies under the severe circumstances of the post-war period and experienced a hard spiritual and physical terror. Highly qualified specialists had to bear the degrading “examination of loyalty”, were persecuted and

checked in different ways, and forced to “re-educate themselves”.

After 1944, all classical courses were concentrated at the Vilnius University. The University reopened in 1944, but its structure and curriculum were totally changed. The University was made Soviet and subdued to a strict party control. Humanities and social sciences suffered most as those most pertinent to ideology. The apparatus of the LCP(B) CC controlled and regulated all areas of culture and education. The principal goal of the Communist Party was to control the cultural and spiritual life of society. The intellectuals were forced not only to follow the communist ideology, but also to demonstrate the advantages of the Soviet system and the exclusiveness of the Russian nation. With sensitive reactions to what happened in Moscow, campaigns of a harsh treatment of scientists and scholars of different fields were initiated. Ideological activity was regarded to be essential in one's academic carrier. The minutes of the Department of Classical Philology, kept at

the Vilnius University Archives, bear witness to the University life at that time and give the best insight into the mental ways that helped the Department and classical philology in Lithuania to survive. The preserved texts are pieces of rhetoric, a peculiar sort of Soviet second sophism. Nobody, including the speaker, was supposed to believe in what was said. The conformism illustrated above was not a goal in itself and

did not reveal the true state of mind. The majority of Lithuanian intellectuals managed to combine conformism with the so-called “conservationism” which expressed itself in the use of one’s position to do whatever was deemed possible for the benefit of the nation. The Department remained to be the most important cultural factor in its efforts to preserve the European dimension of the Lithuanian culture.

Gauta 2013-11-24

Priimta publikuoti 2013-12-04

Autorės adresas:

Vilniaus universitetas

Klasikinės filologijos katedra

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius

El. paštas: nijole.juchneviene@ff.vu.lt